

УДК 330.38

І. Я. Антоненко,
 д. е. н., доцент, професор кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
 Київський національний торговельно-економічний університет

ТУРИСТИЧНА РЕНТА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЛІСОРЕСУРСНОЇ СФЕРИ

I. Antonenko,
 doctor of economics, docent, professor of the Department of Hotel, Restaurant and tourism business,
 Kyiv National Trade and Economic University

TOURIST RENT AS A TOOL FOR DEVELOPMENT OF AREAS FOREST RESOURCES

У статті розглянуті механізми обліку, розподілу та використання туристичної ренти, відображення цього поняття не тільки з економічної, а й соціально-політичної точки зору в лісоресурсній сфері. Дана характеристика лісів туристично-рекреаційного призначення та оцінка місця, що займають ліси, у складі яких наявні лікувально-оздоровчі, пізнавальні й духовні цінності, що широко використовуються для рекреації і туризму. Розглянуто варіанти економічної оцінки туристично-рекреаційних ресурсів лісу. Показано причини відсутності обліку туристичної ренти в лісоресурсній сфері, проблеми економічного, соціально-політичного характеру, перспективи її розрахунку та розподілу.

In the article the mechanisms accounting, distribution and use of tourist rents. Displaying this concept is not only economic but also social and political point of view in the field of forest resources. The characteristic of forest tourism and recreation destination. This score places the forests, which include existing therapeutic, educational and spiritual values, which are used for recreation and tourism. The options of economic evaluation of tourism and recreational resources of the forest. The following account of the absence of tourist rents in the area of forest resources, problems of economic, social, political, prospects for its calculation and distribution.

Ключові слова: туристична рента, туристичні ресурси, ринкові відносини, економічна оцінка, лісоресурсна сфера.

Key words: tourist rent, tourist resources, market relations, economic evaluation, the scope of forest resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі якісно та кількісно зросло значення сфери послуг, у тому числі туризму. Туризм сьогодні — це найважливіший напрям економічної діяльності. За останні 15 років туризм розвивався високими темпами. Навіть в умовах несприятливої кон'юнктури і періодів економічної кризи у світовій індустрії туризму зберігалася позитивна тенденція зростання, зокрема в часи світової кризи 2008—2009 років частка доходів від туризму знизилася на 6 % порівняно зі скороченням світового експорту на 12 %. Триваюче зміцнення туризму має особливо важливе значення в умовах нинішньої економічної невизначеності і підкреслює необхідність посилення політичної та економічної прихильності і підтримки сектора. Його важливість у здатності забезпечувати зростання і створення робочих місць, що має підкріплюватися підтримкою держави [1].

Туризм стимулює розвиток інших суміжних галузей економіки, зокрема лісоресурсної сфери. Виникає об'єктивна необхідність того, щоб держава, громадські організації мали реальний економічний механізм, який би дозволив надати сфері туризму спрямованості на інтереси широких мас населення. Таким інструментом

могла б стати туристична рента. Необхідність усебічного дослідження туристичної ренти викликано двома чинниками:

— у сучасному світовому господарстві послуги набули виняткового значення: на них приходиться майже половина усіх споживчих витрат населення, а сама сфера послуг перетворилася на одну з основних сфер громадського виробництва;

— необхідність дослідження туристичної ренти викликається ще й тим, що в радянський період в нашій країні туризм фінансувався за рахунок держави, профспілок і мав соціальну спрямованість. На сучасному етапі туризм усе більше набуває комерційної спрямованості, але туризм — явище не лише економічне, але й духовне.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню питання туристичної ренти приділяється багато уваги у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених: російських — Н. Гаврильчака, О. Зацепило, В. Козирева, Л. Ковиневої; білоруських — Е. Колендо, П. Фролова; українських — М. Бойко, Б. Данилишина, Я. Ко-

валя, Т. Ткаченко та ін. Схожі проблеми туризму України, Росії, Білорусі, зокрема відтік капіталу за кордон, в тому числі через виїзний туризм, коли виїзний туризм фінансує розвиток країн, що приймають наших туристів. У цей же час введення в дію нових санаторіїв, будинків відпочинку, туристичних баз, туристично-рекреаційних зон практично згортається або припинили свою роботу. Руїнування туристичних ресурсів цих країн стало очевидним фактом.

Туристична рента стала предметом спеціального наукового дослідження, у якому теоретичний аспект тісно поєднується з практичним. Проте, незважаючи на теоретичні дослідження різних аспектів рентних відносин у різних галузях економіки, недостатньо розглянуті механізми обліку, розподілення та використання туристичної ренти, відображення цього поняття не тільки з економічної, а й соціально-політичної точки зору, в лісоресурсній сфері.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей та важливості туристичної ренти в розвитку лісоресурсної сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Туристична рента являє собою факторний дохід, який створюється туристичними підприємствами, які використовують туристичні ресурси як об'єкт господарства, як фактор виробництва туристичних послуг і який підлягає привласненню власниками цих ресурсів [2, 3]. У якості власників туристичних ресурсів можуть виступати юридичні особи: держава, регіональні і місцеві органи влади, банки, туристична організація і фізичні особи, що мають права власності на ці ресурси.

В умовах ринку всі види ресурсів отримують ринкову оцінку, тобто всі потенційні фактори виробництва в процесі їх купівлі-продажу на ринку отримують свою ціну (дохід).

За своєю економічною природою туристичні ресурси поєднують у собі природні, історичні та соціальні фактори. Вони включають в себе і курортологічну, і загальнооздоровчу, і рекреаційну, і духовно-культурологічну складові. Туристичні ресурси виступають як особливий і самостійний економічний чинник [4, 5].

Домінуюче місце в структурі туристичних ресурсів займають ліси як природно-соціально-економічні комплекси, у складі яких наявні лікувально-оздоровчі, пізнавальні й духовні цінності, що широко використовуються для рекреації і туризму.

До лісів туристично-рекреаційного призначення відносяться зелені зони, міські ліси, курортні й інші, які використовуються для масового відпочинку, туризму й оздоровлення населення. Лісгосподарські заходи, здійснювані в цій групі лісів, спрямовані на поліпшення якості й продуктивності насаджень. Проведення рубок у лісах цієї групи обмежене. Основні лісгосподарські заходи в туристично-рекреаційних лісах повинні бути спрямовані на формування довговічних і стійких деревостанів, що характеризуються високими захисними властивостями й благотворно впливають на стан повітряного басейну, особливо навколо густонаселених міст і промислових центрів.

Лісовідновлювальні заходи в лісах туристично-рекреаційного призначення варто орієнтувати на створення стійких, різновікових, змішаних і складних за будовою насаджень, здатних виконувати санітарно-захисні й естетичні функції в умовах постійно діючих навантажень. У породному складі лісових культур, які створюються в безпосередній близькості до промислових підприємств значну питому вагу повинні становити газостійкі й пилостримуючі породи, асортимент яких встановлюється залежно від конкретних ґрунтово-кліматичних і лісосозростаючих умов. Широке поширення в насадженнях туристично-рекреаційного призначення повинні одержати листяні породи: дуб, в'яз, осика, тополі канадська й бальзамічна, липа, клен ясенелистний, верба біла, бузина червона, жимолость, спірея калинолиста. На непокритих лісом площах лісопаркової частини зеленої зони варто створювати видові культури біогрупами з одночасною підготовкою площадок і місць відпочинку. Поряд із цим доцільно створювати декоративні культури під пологом розріджених насаджень, у вікнах й узліссях.

Користування в туристично-рекреаційних лісах не можна розглядати тільки як використання конкретних сировинних ресурсів. У період швидкої індустріалізації, урбанізації й росту народонаселення необхідно всіляко підсилювати водоохоронне, захисне, кліматорегулююче й соціальне значення лісів. Це відноситься насамперед до лісів, прилеглих до більших міст і промислових центрів, де їхні соціальні функції мають більш важливе значення з економічної точки зору, ніж кубометри заготовленої деревини.

Виходячи із цього, лісові туристично-рекреаційні ресурси мають потребу в дбайливому й ощадливому використанні, охороні й збільшенні. Для цього потрібно проводити їх облік, кількісну і якісну оцінку. Необхідна економічна оцінка, основою якої є туристична рента, що допомагає лісгосподарським підприємствам знаходити кращі співвідношення між туристично-рекреаційним лісокористуванням й іншими конкуруючими способами лісокористування, сприяючи при цьому не тільки комплексному використанню та відтворенню туристично-рекреаційних ресурсів лісу, але й підвищенню еколого-економічної ефективності туристично-рекреаційного лісокористування.

Економічна (грошова) оцінка туристично-рекреаційних лісових ресурсів — це відображення в грошах максимального можливого ефекту від їх комплексного раціонального використання. Існує безліч точок зору й методів економічної оцінки туристично-рекреаційних ресурсів. Але це питання усе ще залишається складним у теорії й практиці туристично-рекреаційного лісокористування. Аналізуючи різні точки зору, виділяються дві концепції: рентна концепція, що визначається за критерієм народногосподарського ефекту-ренти й витратна, заснована на теоретичних засадах трудової вартості [6, 7]. Із зазначених концепцій, з літературних джерел і передового досвіду зарубіжжя, значно більшого визнання одержала рентна, оскільки саме економічний ефект найбільш повно характеризує цінність природних ресурсів.

Основа утворення ренти — якісні відмінності природних ресурсів. Економічною основою її існування є

монополія держави на використання кращих за якістю туристично-рекреаційних ресурсів. Методологія витратної концепції економічної оцінки туристично-рекреаційних ресурсів істотно відрізняється від рентної концепції: оцінка туристично-рекреаційних ресурсів залежить від витрат на їх освоєння, відтворення й експлуатацію. Тим часом, як відзначають автори рентної концепції, утворення вартості — процес, характерний для продуктів праці, а не для природи [8]. Підтвердження цього є те, що нерідко більш цінними вважаються ресурси, коли їх відтворення й експлуатація не пов'язані з витратами суспільної праці. Тим часом, витрати коштів на освоєння й відтворення ресурсів природи завжди мають місце, що свідчить про необхідність їхнього обліку й оцінки. Тому оцінка туристично-рекреаційних ресурсів повинна здійснюватися як на основі суспільно необхідних витрат, пов'язаних з їх відтворенням, так і диференційної туристичної ренти. Обидві оцінки не протиставляються, а доповнюють одна одну. Це важлива умова поліпшення якісних характеристик розрахунків в області туристично-рекреаційного природокористування.

Розглянемо можливі варіанти економічної оцінки туристично-рекреаційних ресурсів лісу. Найпростіший метод — це економічна оцінка на підставі поточних витрат лісоресурсної сфери, пов'язаних з організацією відпочинку і туризму. Але витрати лісоресурсної сфери становлять усього 2,5 % від витрат на туристично-рекреаційне лісокористування, тому цей метод не дає об'єктивної оцінки. Можна також застосувати метод розрахунку економічної оцінки на основі поточних витрат відпочиваючих. Але ця оцінка не враховує якості туристично-рекреаційних ресурсів лісу, тому використання такого методу обмежено.

Також було запропоновано економічну оцінку туристично-рекреаційних ресурсів лісу розраховувати за вартістю лісовідновлення. При такому підході розраховуються необхідні витрати на посадку нового лісу для задоволення туристично-рекреаційних потреб. Такий метод оцінки також не дуже переконливий і з економічної точки зору не обґрунтований [6].

Споживча цінність туристично-рекреаційного лісу визначається кількістю суспільно необхідної праці на його підтримку й поліпшення. Тому закономірний вимір туристично-рекреаційних функцій лісу через зіставлення величини приросту продукції в промисловості за рахунок росту продуктивності праці з витратами, пов'язаними з облаштованістю туристично-рекреаційного лісу. Така точка зору поділяється багатьма вченими [6, 7].

Економічна оцінка туристично-рекреаційного лісокористування (R_p), що приносить річний народногосподарський ефект з урахуванням періоду ротації лісових насаджень, визначається за формулою:

$$R_p = \frac{rq \left[(1 + E_{np})^t - 1 \right]}{E_{np} (1 + E_{np})^T} \quad (1)$$

де r — туристична рента від туристично-рекреаційного лісокористування, грн.; q — коефіцієнт ефектив-

ності туристично-рекреаційного лісокористування, люд./рік; t — фактичний вік насаджень, років; T — вік лісових насаджень у природній спільності, років; E_{np} — норматив дисконтування (0,03).

Туристична рента від туристично-рекреаційного лісокористування дорівнює різниці між цінністю лісу як туристично-рекреаційного ресурсу, встановлюваного величиною максимально можливих витрат на приріст ефекту й індивідуальними зведеними витратами на відновлення й вирощування лісових насаджень. Остання визначається за формулою:

$$r = Z_p K_p - Z_p \quad (2)$$

де Z_p — максимально-можливі (замикаючі) витрати на виробництво 1 га туристично-рекреаційного типу насаджень, грн.; K_p — коефіцієнт якості лісових насаджень; Z_p — індивідуальні зведені витрати на відновлення й вирощування лісових насаджень, грн.

Максимально можливі витрати відображають ефект, що досягається в результаті покращення лісу як засобу праці в туристично-рекреаційній сфері, це витрати на відновлення й вирощування туристично-рекреаційних насаджень, облаштованість території, формування ландшафтів та ін. Рівень цих витрат залежить від умов розташування ділянок, структури лісу, ступеню його благоустрою.

Коефіцієнт якості лісових насаджень характеризує рівень їх придатності для рекреаційних, туристських, оздоровчих цілей. Він залежить від наявності елементів благоустрою, виду ландшафту, якісних характеристик насадження.

Коефіцієнт ефективності туристично-рекреаційного лісокористування обчислюється на підставі відношення фактичної відвідуваності лісу рекреантами (люд./га) до гранично допустимих навантажень (люд./га). Величина даного коефіцієнта також пов'язана з якісними характеристиками лісових насаджень, що є джерелом утворення ефекту (туристичної ренти). Чим краще ліс за якісними і кількісними складовими, тим вище ступінь його оздоровчої функції.

Норми туристично-рекреаційних навантажень залежать від породного складу лісових насаджень, типів умов зростання, ґрунтів та ін. На підставі туристично-рекреаційних навантажень визначається характер заходів щодо регулювання відвідування лісових насаджень і проведенню благоустрою території до необхідного рівня. Туристично-рекреаційній оцінці підлягають ділянки лісу призначені й використовувані для туризму та рекреації. При цьому приймаються до уваги тільки туристично-рекреаційна цінність природних комплексів різного призначення й не враховуються народногосподарські результати їх експлуатації. На наш погляд, даний метод є одним із самих точних та ефективних для економічної оцінки, основою якої є туристична рента, для розрахунку плати за використання туристично-рекреаційних ресурсів лісу [6].

Економічна (грошова) оцінка туристично-рекреаційних лісових ресурсів необхідна для економічного регулювання лісових відносин при укладанні цивільно-правових угод, передбачених законодавством, розробки стратегії господарського використання території при формуванні системи регіонального розвитку, визначен-

ня нормативної ціни (вартості) лісу як інтегрованого ресурсу, установлення плати за використання лісових туристично-рекреаційних ресурсів.

В даний час оцінюються в основному лише лісо-сировинні запаси, туристично-рекреаційні функції лісу не враховуються, що не дозволяє визначити показники реального ефекту (туристичної ренти) від їхнього використання як фактору туризму та рекреації, виділити частку туристично-рекреаційних ресурсів лісу в сукупному суспільному продукті й національному доході.

Це все зумовлено тим, що потенційний динамізм розвитку українського туризму обумовлений цілим рядом об'єктивних факторів: по-перше, туризм — це важливий фактор зростання національного багатства та покращення життя населення в цілому; по-друге, це важлива сфера притягнення робочої сили та забезпечення зайнятості населення; по-третє, це могутній стимул розвитку таких галузей економіки, як транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво, сільське та лісове господарство, виробництво товарів народного споживання; по-четверте, це умови для розвитку соціальної та виробничої інфраструктури; п'яте, це можливість засобів збільшення валютних надходжень; шосте, це фактор розвитку національних народних промислів; сьоме, це умови для обміну культур та звичаїв; восьме, це одна з самих ефективних сфер сучасної економіки, яка успішно конкурує з такими галузями, як видобування нафти та газу, по-дев'яте, при вмілій державній направленості національний туризм може стати конкурентним на світовому ринку. Необхідно відмітити ще одну особливість туризму, яка має важливе значення для сучасної України. Мова йде про те, що туризм як особлива соціально-економічна сфера суспільства може успішно поєднувати в собі і ринкові аспекти економічних зв'язків, і соціально орієнтовані цілі розвитку суспільства

ВИСНОВКИ

Щоб використовувати туристську ренту в інтересах національного туризму, треба її врахувати, узаконити як особливий факторний дохід і тим самим легалізувати, не дати їй піти у тіньову економіку. Тільки в цьому випадку держава може використовувати туристську ренту в потрібному для суспільства соціальному напрямі. Нині в Україні є лише академічна постановка питання. Діючий економічний, фінансовий і весь господарський механізм функціонування туристичних організацій, підприємств лісоресурсної сфери повністю виключає облік туристичної ренти. У даних умовах проблема туристичної ренти виявляється проблемою не лише економічною, а й соціально-політичною. Вона чітко ділить весь туристичний світ на два табори: в одному таборі ті, хто зацікавлений в особистому збагаченні на виїзному туризмі; в іншому — ті, хто зацікавлений у відродженні та розвитку внутрішнього і візного національного туризму, а також соціального туризму.

Таким чином, туристична рента як факторний дохід від господарського використання туристичних ресурсів повинна спрямовуватися на розвиток самого туризму, а суб'єктами розподілу туристичної ренти повинні стати відповідні організації та органи влади.

Література:

1. Зорин І.В. Энциклопедия туризма: Справочник / И.В. Зорин, В.А. Квартальнов. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 368 с.
2. Козырев В.М. Туристская рента: Монография / В.М. Козырев; Российская международная академия туризма. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Логос, 2012. — 38 с.
3. Ковынева Л.В. Экономика туризма: конспект лекций / Л.В. Ковынева. — Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2007. — 56 с.
4. Колендо Е.Т. Механизм туристской ренты как инструмент стимулирования развития туристского продукта малых городских поселений / Е.Т. Колендо. — Материалы Межд. науч.-практ. конф., 25—28 окт. 2012 г., Минск, Беларусь. — Минск: БГУ. — 2012. — С. 73—74.
5. Демьянова И.В. Туристская рента в системе экономических отношений региона: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.01 / Демьянова Ирина Валериановна. — Чебоксары, 2009. — 24 с.
6. Коваль Я.В. Економічна (грошова) оцінка природних ресурсів: теорія, методологія, методика / Я.В. Коваль, І.Я. Антоненко. — К.: РВПС України НАН України, 2004. — 163 с.
7. Рентні відносини в системі модернізації національної економіки: Монографія / За ред. Б.М. Данилишина. — К.: РВПС України НАН України, 2007. — 518 с.
8. Гаврильчак Н.И. Рентные отношения в рекреационной деятельности: монография / Н.И. Гаврильчак, О.Н. Зацепило. — СПб: Университет сервиса и экономики, 2012. — 107 с.

References:

1. Zorin, I. V. and Kvartalnov, V. A., (2001), "Encyclopedia of Tourism: A Handbook", Moscow, Russia.
 2. Kozurev, V. M. (2012), "Tourism Release", Russian international tourism akademiya, Moscow, Russia.
 3. Kovineva, L. V. (2007), "Economics of Tourism: Abstract lektsiy", Khabarovsk, Russia.
 4. Kolendo, E. T. (2012), "Mechanism of the tourist product", International scientific and practical conference, Minsk, Belarus.
 5. Demiyanova, I. V., (2009), "Tourism annuity system of economic relations in the region", Dissertation for the degree of candidate of economic sciences, Cheboksary, Russia.
 6. Koval, Ya. and Antonenko, I.Ya. (2004), "Economic (monetary) valuation of natural resources: theory, methodology, technique", Council for Study of the productive forces of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 7. Danilishin, B. M., (2007), "Rentni vidnosini in sistemі modernizatsii natsionalnoї ekonomiki: Monografiya", Council for Study of the productive forces of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 8. Gavrilychak, N.I. and Zacepilo, O. N. (2012), "Rent relations in recreational activities", University of Service and Economics, St. Petersburg, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 20.12.2013 р.*